

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1970.4.02>

B. LABI

PALDISKI LINNA AJALOOST ASEHALDUSKORRA AJAL

Seoses asehalduskorra kehtestamisega Baltikumis ja Paldiski maakonna loomisega anti 1783. aastal Paldiskile linnaõigused. Et Eesti linnade, eriti väikelinnade asehaldus-aegset ajalugu on siiani vähe käsitletud, siis ei oleks liigne heita pilk selleaegsele Paldiski linnale, mille asutamisest tänavu möödub 250 aastat. Meenutame, et 1968. aastal möödus 185 aastat talle linnaõiguste andmisest.

Seni on käsitletud peamiselt Paldiski sadama ehitamisega seoses olevaid küsimusi.¹ Vähenõudliku pildi Paldiski linna ajaloost pakuvad M. J. Eiseni «Paldiski minevikust»², J. L. «Paldiski linna ehituse lugu» 1902. aastast³ ja Juhan Liive «Paldiski linnake enne ja nüüd», mis ilmus 1910. aastal.⁴

Käesoleva ülevaate koostamiseks on kasutatud eranditult Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivi (RAKA) materjale. Ülesande muutis raskeks see, et asehaldusajal tegutsenud Paldiski linnanõukogu (Stadtrat) fond puudub täiesti, Paldiski linnamagistraadi (Stadtmagistrat) fondis nr. 985 aga leidub ainult üks säilitusüksus, seegi on vaid ettekannete register 1787. aastast. Seepärast tuli materjale otsida teistest samast ajastust pärinevatest fondidest. Neist tuleks mainida fondi nr. 2072 — «Kaardikogu» —, mis sisaldab Paldiski linna plaane, fondi nr. 8 — «Eestimaa Kubermangu Magistraat» —, fondi nr. 30 — «Eestimaa Kubermangu Valitsus» —, fondi nr. 178 — «Eestimaa Kroomupalat» —, kus leidub Paldiski linnanõukogu ja linnamagistraadi poolt saadetud ettekandeid, palveid ja kirju, ning fondi nr. 1864 — «Eestimaa Revisjonilehete Kollektsoon» —, mis sisaldab Paldiski linna revisjonilehti. Paldiskit kujutav foto pärineb Läti NSV Riiklikus Ajalooarhiivis olevast Otto von Huhni fondist.⁵ Täielikku ülevaadet Paldiski linna elust ja olust nende põhiljal pole võimalik anda, kuid linna asustuse, elanikkonna, tema sotsiaalse koosseisu ning haldusliku korra kohta võib teatava pildi saada.

Vanima Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis säilinud Paldiski linna plaani valmistas 1784. aastal kubermangu maamõõtja Dobermann; 28. märtsil 1786 kopeeris selle kreisi maamõõtja Friedrich August Hauff.⁶ Nagu plaanilt näha, oli linn planeeritud korrapärase ristkülikulise tänavastikuga. Kvartaleid oli nii ühte- kui ka teistpidi viis. Rannapoolsed kvartalid ja osa läänepoolsetest on alles hoonestamata (c) *, samuti puuduvad

¹ K. R u s s w u r m, Geschichte über Baltischport. "Revalsche Zeitung" 1869, Nr. 273, 274, 279, 287—289; C. v o n R o s e n, Über die Notwendigkeit der Anlegung eines Handelshafens in Baltischport und einer Eisenbahn zu dessen Verbindung mit St. Petersburg. "Revalsche Zeitung" 1861, Nr. 4, 5, 104, 283—287; E. I v e r s e n, Rogerwiek im Jahre 1755. "Revalsche Zeitung" 1871, Nr. 166; E. I v e r s e n, Reval und Baltischport. "Revalsche Zeitung" 1881, Nr. 67, 69.

² Dr. I s e [M. J. Eisen], Kodumaa tähtsad lood endisest ajast. Tallinn, 1902, lk. 215—228.

³ «Uus Aeg» 1902, nr. 71—73.

⁴ «Päevaleht» 1910, nr. 154.

⁵ Läti NSV Riiklik Ajalooarhiiv, fond 6810, nim. 1, s.-ü. 85, l. 2.

⁶ RAKA, f. 2072, nim. 2, s.-ü. 25.

* Sulgudes on märgitud asukoht plaanil.

veel raekoda, poed (*b*), turuplats (*bb*), mis oli planeeritud saksa kiriku kõrvale. Tänavate nimetused sellel plaanil puuduvad. 1848. aasta linnaplaanil⁷ aga on nad järgmised: mere-rannaga rööbiti kulgevad Ranna, Peetri, Elisabeti ja Katariina ning risti (idast lääne suunas) Nikolai, Jüri, Kauba ja Kivi tänav. Võib arvata, et enamik neist kandis 1784. aastal samu nimetusi. Nagu selgub, on tänavanimedena kasutatud enamasti Vene tsaaride nimesid ja sellepärast võis Nikolai tänav varem olla nimeta või kanda mõnda teist nime. 1848. aasta plaanil on «Ranna» tänav läbi kriipsutatud ja selle asemele kirjutatud «Mere».

1784. aastal valmistatud linnaplaanile lisatud kirjeldusest selgub, et kruntideks planeeritud pindala moodustab 35 910 ruutsülda. Raekoja, poodide ja turu tarbeks on reserveeritud 1523 ruutsülda 52 ruutjalga, tühjadeks platsideks (*c*) — 10 836 ruutsülda 60 ruutjalga. Kroonu poolt kasutatavate kruntide (*a*) suuruseks on kokku 7755 ruutsülda 32 ruutjalga. Elanike kasutuses on 70 krunti (1—70), kokku 15 794 ruutsülda 36 ruutjalga. Kirjelduses leidub ka krundiomanike nimekiri, samuti andmed nende ameti või tööala ja krundi suuruse kohta. Kui nende kasutada oleva 70 krundi tegelik pindala kokku arvata, saame 15 872 ruutsülda 43 ruutjalga, seega 78 ruutsülda 7 ruutjalga rohkem kui plaanil on märgitud. Samuti ei anna raekoja, poodide ja turu jaoks määratud platside, tühjade, kroonu ja elanike poolt kasutatud kruntide pindalade summa mitte 35 910 ruutsülda, nagu märgitakse kirjelduses, vaid 35 912 ruutsülda 4 ruutjalga. Võrdlusmaterjali puudumine ei võimalda selgitada, kas on siin tegemist arvutusveaga või on eksitud mõne krundi pindala suuruses. Plaanil leiduvaid pindala suuruse kohta käivaid üldarve on kasutanud ka Eestimaa Kroonupalat.⁸

Mis puutub kruntide suurusesse, siis 70 krundist oli

alla 100 ruutsülla suurusi	11
100—200	32
200—300	9
300—400	8
400—500	6
500—600	2
660	1
1107	1

Arvestades aga elanike käes olevate kruntide pindala, on pilt järgmine:

alla 100 ruutsülla suuruse maatiiki omasid	3
100—200	13
200—300	7
300—400	7
400—500	5
500—600	2
600—700	3
700—800	2
800—900	2
1107	1

Et 70 krundi kohta tuli 45 omanikku, siis tähendab see, et mõnel neist oli mitu krunti

45-st oli

ühe krundi omanikke	29	kes valdasid kokku	7267 ruutsülda	16 ruutjalga
kahe	10	5409	44	„
kolme	3	1401	30	„
nelja	3	1794	2	„

Kõige suuremaks maaomanikuks linnas oli Paldiski komandant von Roberty, kelle valduses oli 1107 (27) ruutsülda. Temast vähema, 821 ruutsülla 11 ruutjalga suuruse maa-ala omanikuks oli raehärra Francke (5, 57). Kaupmees Pfaule kuulus 802 ruutsülda (43, 45, 47, 66), kaupmees Horni lesele 764 ruutsülda (26, 38, 51), raehärra Gelickele 762 ruutsülda.

⁷ Sealsamas, s.-ü. 31.

⁸ RAKA, f. 178, nim. 1, s.-ü. 5413, l. 1.

40 ruutjalga (49, 52), inspektor Ackermannile 693 ruutsülda (48, 58), kindraliproua Trithoffile 644 ruutsülda (35, 44), tisler Sileniusesele 636 ruutsülda (12, 70), kirurg Mülleri pärijatele 592 ruutsülda (55, 60), kaupmees Jacob Siemenovile 533 ruutsülda 47 ruutjalga (8, 28, 29, 31), teistele vähem. Kõige rohkem oli 100—200-ruutsüllase krundi omanikke, nimelt 13, s. o. ligi kolmandik omanike arvust.

Kõige rohkem maad oli aadlike ja kõrgemate sõjaväelaste käes: 7 isiku peale 9 krunti, mille üldpindala moodustas 3396 ruutsülda 40 ruutjalga. Neile järgnesid pürjermeister ja raehärrad, kelle käes 5 isiku peale oli 10 krunti üldpindalaga 2602 ruutsülda 9 ruutjalga. 9 käsitöölise peale tuli 12 krunti üldpindalaga 2506 ruutsülda 31 ruutjalga, 4 kaupmehe valduses oli 12 krunti üldpindalaga 2330 ruutsülda 18 ruutjalga, 6 riigi- ja omavalitsusametnikule kuulus 8 krunti üldpindalaga 2161 ruutsülda 11 ruutjalga, kodanikel, kelle kutseala pole märgitud, oli viie peale 6 krunti pindalaga 1129 ruutsülda 11 ruutjalga, 2 markitandi käes oli 6 krunti üldpindalaga 637 ruutsülda 30 ruutjalga, 3 seersandile kuulus 3 krunti üldpindalaga 600 ruutsülda, 3 sõdurile 3 krunti üldpindalaga 452 ruutsülda 40 ruutjalga, saksa kiriku valduses oli 56 ruutsülla suurune krunt.

Paldiskis asunud 33 kroonu majast annab teatud ülevaate komandant de Roberty poolt Eestimaa kroonupalatile 1785. aastal esitatud üksikasjaline nimekiri⁹, kus iga hoone kohta on märgitud, kas ta on ühe- või kahekordne, puu- või kivistehitus, millega kaetud, mis aastal ehitatud, mitu tuba temas on, millised küttekolded, kas ahi on kahhel- või telliskividest, mitu akent, kas kõrvalhooneid on, kes majas elavad ning lõpuks, millist remonti ta vajab. Selgub, et kõige vanemad majad, mida on kolm, pärinevad 1723. aastast, 1729. ja 1739. aastast pärineb kummastki üks maja. Ehitamine elavnes 1755. aastast peale, mil valmis kaks maja, ka 1756. aastal on ehitatud kaks maja, neist üks puust. 1756/57. aastal on kerkinud kaks maja, neist üks kivist kasarm, 1757. aastal ehitati kolm, 1758. ja 1759. aastal kummalgi üks maja, nii 1762. kui ka 1764. ja 1765. aastal suurenes Paldiski kahe maja võrra aastas. 1766. ja 1767. aastal lisandus ä üks ning 1768. aastal neli maja. Nelja maja ehitamisaasta on märkimata.

Suuremateks kroonu majadeks olid kasarmud ja 1756. aastal ehitatud kahekordne maja, mida varem nimetati ehituskontoriiks (Bau Contoir). Viimane oli 11-toaline, suure saali, kahe eeskoja, kahe keldri, 49 akna ja 9 küttekoldega. Selles majas asusid komandandi kantslelei koos arhiiviga, kreisikohus, alammaakohus, kreisirentei, mõnikord peeti siin ka jumalateenistusi. Teised majad, neis elasid garnisoni ohvitserid, olid valdavalt 3—4-toalised, 5-toalisi oli kolm ja 2-toalisi ainult kaks. Kroonu majad olid komandandi järelevalve all.¹⁰

Paldiski komandandi 12. märtsi 1790. aasta ettekandest Kroonupalatile¹¹ kuuleme, et 6. märtsil 1790. aastal põles rootslaste rünnakust süttinuna maha mehe kaldal veski juures asuv kahekordne kivist laohoone koos mitmesuguste tööriistade ja materjalidega. Selles laos säilitati ka endise ehituskontori arhiivi koos plaanidega ja komandandi arhiivi (kuni 1786. aastani), mis samuti tulekahjus hävisid. Suure tormi tõttu levis tuli ka kroonu majadele nr. 2, 18 ja 19 ning nende kõrvalhoonetele, mis asusid kõrvuti teises kvartalite reas esimeste majadena. Kroonu ladude ja nende vahel olid väljaehitamata kvartalid. 1793. aasta 21. märtsi õhtul puhkes tulekahju, mis hävitas kaks kroonu maja, kus sõjaväelased elasid.¹²

Paldiski eramajade omanike, majade arvu, tubade hulga ja ehitusmaterjali kohta sisaldab andmeid Eestimaa kubermanguvalitsuse fondis leiduv nimestik, mille on saatnud Paldiski komandant 1788. aasta augustis.¹³ Nimekirjas on 65 maja, kokku 183 toaga. Suurem osa majadest on puust, kivist on ainult neli. Tubade arv majas kõigub 1—6-ni. Ainult ühes toast koosnevaid maju on kolm, kahetoalisi kuus. Teistes majades on tubasid rohkem, ühes majas koguni kuus. Nimistu lõpus on märkus, et kõnesoleva 65 maja hulka on

⁹ Sealsamas, s.-ü. 5413, l. 34—37.

¹⁰ Sealsamas, l. 15.

¹¹ Sealsamas, l. 95.

¹² Sealsamas, l. 203.

¹³ RAKA, f. 30, nim. 1, s.-ü. 526, l. 13.

arvatud ka 16 kõrtsi (Schenkhäuser) ja 10 võorastemaja (Wirtshausen) ning et kõigis neis müüakse õlut ja viina. Seega moodustasid kõrtsid ja võorastemajad eramajade üldarvust 40 protsenti, mis räägib sellest, et alkohoolsed joogid olid vägagi kättesaadavad ja minev kaup.

Kõige rohkem maju oli pürjermeister Bodeckil, nimelt viis, neist kaks kivist, kokku 20 toaga. Raehärra Gileckil oli samuti viis maja, kuid tube oli neis ainult 14. Raehärra Pfaul oli neli, linnapea Jungwirthil ja raehärra Frankil kummalgi kolm, pürjermeister Lortzil vaid üks maja. Linna «valitsevale klassile», kuuetele isikule, kes nime järgi otsustades olid kõik sakslased, kuulus seega 21 maja, kokku 69 toaga, s. o. 32,3 protsenti majade ja 37,7% tubade üldarvust.

Kaheksale kaupmehele kuulus 20 maja, kus kokku oli 44 tuba. Kõige rohkem, kolm maja, oli kaupmees Jacob Simenovil (ka Siemenoff) ja Saleniusel (üks kivist). Esimese majades oli kokku 11, teise majades 7 tuba. Feodor Gegorevil oli üks kolmetoaline maja. Teistel kaupmeestel oli kaks maja. Kaheksast kaupmehesest oli kuus vene- ja kaks saksa-pärase nimega, mis räägib nähtavasti sellest, et linna kaubandus oli suuremalt jaolt vene-laste käes.

Kaheksale linnakodanikule (Bürger), kes kõik olid saksa-pärase nimega, kuulus kümme maja, kokku 28 toaga, kahele linnaelanikule (Einwohner), üks vene-, teine saksa-pärase nimega, aga kaks maja (neist üks kivist), kokku 5 toaga.

Linnale kuulus üks kahetoaline maja.

Üheksale mitmesugusele ametnikule (tollinspektor, kreisi maamõõtja jt.) kuulus üksteis majaga, kokku 35 toaga.

Eraldi on nimestikku märgitud sõjaväelastele kuuluvad majad. Selgub, et linna komandandile von Robertyle ja tema pärijatele on senati ukaasiga antud pikaajalise teenistuse eest krunt sellele asuvate kivihoonetega, milledes oli kokku 13 tuba. Kuuetele kõrgemale sõjaväelasele kuulus seitse maja 25 toaga. Peale nende oli veel üheksa sõdurihüti.

21. märtsi 1793. aasta tulekahjus põlesid eramajadest maha Feodor Bogdanovi kõrts koos kõrvalhoonetega, maja ja pood, Feodor Fomitši ait, Matvei Meroši pood, lihunik Baueri maja ning tollinspektor Richteri maja.¹⁴

Paldiski linna elanikkude, nende arvu, soo ja sotsiaalse kihistuse kohta leidub andmeid 1795. aasta revisjonilehtedes, kus on ära toodud ka eelmise, s. o. 1782. aasta revisjoni andmed. Kõikide linnaelanike kohta peale majateenijate on märgitud ka nende nimed. Viimaste puhul piirdatakse vaid peremeeste nimedega. Peremeeste kohta on ka märgitud, mitu nais- või meestõelist neil kellelgi oli. Ülevaate Paldiski elanikkonna soolisest ja sotsiaalsest koosseisust annab tabel I.

Nagu näeme, on 1795. aastal Paldiski elanike arv 1782. aastaga võrreldes 2,5-kordseks kasvanud. See on peamiselt toimunud aastail 1788, 1789, 1793—1795 sissekirjutatud vene rahvusest possaadlaste arvel. Viimaste Paldiskisse saabumine oli tingitud peamiselt sellest, et 1787. ja 1793. aasta tsaari armumaniifestiga võimaldati Poolast Venemaale tagasi pöörduda Vene alamatel. Revisjonilehe lisana esitatud nimekirjast nähtub, et suure osa Paldiski possaadlastest pärineb Novgorodi, Pihkva ja Peterburi kubermangust. 16 saabunut võeti vastu Paldiski kodanikuks.¹⁵

Paldiski muutmisega maakonnalinnaks ning uute asutuste ja ametimeeste kohtade, nagu kreisikohus ja teised kohtud, kreisi maamõõtja, arst, kirurgid, advokaat, loomõisega saabus siia uusi kroonuametnikke. Nii nende kui ka välismaalaste arvel kasvas maksuvabade isikute arv 1782. aastaga võrreldes ligi 3,5-kordseks. Kõik ametnikud peale rentei omade olid sakslased. Renteis aga olid vannutatud ametnike kohtadel ainult venelased.¹⁶

Kahekordistunud on 1795. aastaks linnas elunevate pärisorjade arv. Peale eestlaste oli pärisorjaks ka mõni üksik venelane. Enamasti kuulusid pärisorjad aadlisoost isikutele või kõrgematele sõjaväelastele. Kuid neid on erandina ka kreisi maamõõtjal Friedrich August Haußil, kelle naine oli aadlik ning sai pärisorjad oma isa pärusmõisast Kaismast. Rein-

¹⁴ RAKA, f. 178, nim. 1, s. ü. 5413, l. 203.

¹⁵ RAKA, f. 1864, nim. 2, s. ü. V-21, l. 64—71.

¹⁶ Sealsamas, l. 91—95.

Paldiski elanikkonna sooline ja sotsiaalne koosseis 1782. ja 1795. aastal *

Seisus	Mehi		Näisi		Kokku		Protsent elanike arvust	
	1782	1795	1782	1795	1782	1795	1782	1795
1. Kolmanda gildi kaupmehi	13	13	17	12	30	25	14,4	4,8
2. Kodanikud ja possaadlased	39	59	36	49	75	108**	35,9	20,8
3. Alamast seisusest vabad isikud ja teenijad	13	35	27	41	40	76	19,1	14,6
4. Pärisorjad	21	40	22	50	43	90	20,6	17,3
5. Maksuvabad isikud	10	39	11	37	21	76	10,0	14,6
6. 1793. aastal sissekirjutatud possaadlased		8		1		9	} 27,9	
7. 1794. aastal sissekirjutatud possaadlased		113		4		117		
8. 1795. aastal sissekirjutatud possaadlased		19				19		
Kokku	96	326	113	194	209	520		

* Tabel on koostatud RAKA, f. 1864, nim. 2, s.-ü. V-21, l. 79—81 andmete alusel.

** Possaadlaste kohta on märgitud, et kolm neist olid sakslased, 17 venelased.

hold Johann von Tritthof müüs oma pärisorja Nicolause, kes 1782. aasta revisjoni ajal oli seitsmeaastane, Tallinna Carl von zur Mühlenile, ise aga ostis 12-aastase Thomase Häu mõisast ja 7-aastase Heinrichi Vihterpalu mõisast.¹⁷

Alamast seisusest vabade inimeste ja koduteenijate arv on 1795. aastaks kasvanud 1,9-kordseks. Nende hulgas esineb ka eestlasi, kelle kohta nimistus on märgitud ainult eesnimi. Näiteks nime Leno järel seisab, et Gelicke, kes oli kaupmees ja raehärra, on ta koos pojaga vabaks lasknud. Samuti olid koduteenijad enamikus eestlased. Raehärradel, kaupmeestel, kõrgemal ametnikel ja sõjaväelastel oli tavaliselt üks teenija, kuid kaupmehel Jacov Semenoffil (Siemenov) oli neli meesteenijat, pürjermeister Bodeckil, raehärra Mantzenil ja major von Sittmannil kolm teenijat.¹⁸

Kodanike arv on kasvanud 1,3-kordseks. Kuigi asehalduskord oli kodanikuõiguste saamise mõnevõrra liberaalsemaks muutnud ning eestlastel ja venelastel oli sakslaste kõrval õigus linnakodanikuks saada, juhtus seda tegelikult siiski harva. Vene rahvusest possaadlastest on kodanikuõigused saanud 16. Peale kõrgemate linnaametnike (raehärrad, pürjermeistrid) on 1795. aastal kodanike nimekirjas kolm tiserit, kaks kangrut, üks rätsep ja üks lukksepp ning üks nahavabrikant nimega Nicolaus Rundberg.¹⁹ Kaupmeeste ja nende perekonnaliikmete arv on samaks aastaks vähenenud viie võrra. 1782. aasta revisjonis ei esinenud ühtegi venepärase nimega kaupmeest, 1795. aastal aga on neid kaks (Nikiferov ja Semenoff). Kuid nii 1782. kui ka 1795. aastal oli seitse kaupmeest.²⁰

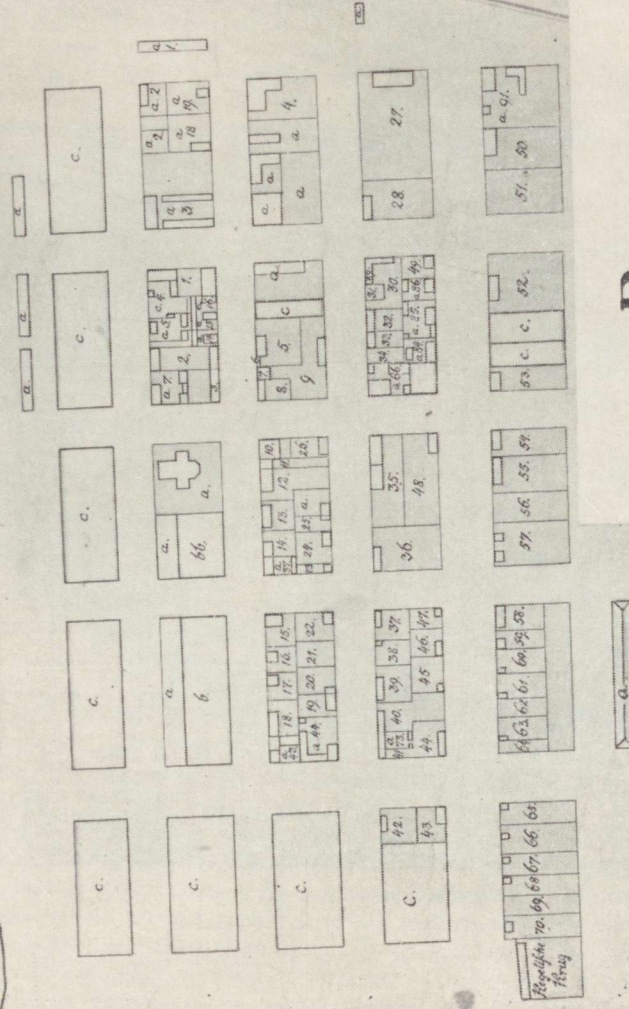
Mis puutub Paldiski linna halduskorda, siis oli siin juhtivaks organiks magistraat, kes valiti 28. detsembril 1783. aastal ja koosnes kahest pürjermeistrist ning neljast raehärrast. Linnamagistraat allus Eestimaa kubermangu magistraadile, kes kinnitas tema valimised ja määras vahetuste kestel väljalangenud raehärrade asemele uued. Kuni Kata-

¹⁷ Sealsamas, l. 51—63.

¹⁸ Sealsamas, l. 83—85.

¹⁹ Sealsamas.

²⁰ Sealsamas, l. 82 ja 90.

PLAN

Von der Kreis-Stadt Hattisport,
 So wie selbiger im Jahre 1784. von dem Herrn
 Gouvernements-Advocat Döbermann aufgenommen,
 und von mir exarset worden. Hattisport den
 28ten Mart. 1788.

Friedrich August Hauff
 Kreis-Bevort.

Port Baltique
1795.

riina II poolt 2. mail 1785. aastal linnadele antud armukirjani oli see ainuke juhtiv linna organ.

Katariina II kõnesolev armukiri nägi ette uued linnavalitsemise organid, kelleks olid linnapea, üldine linnavolikogu ja kuueliikmeline linnanõukogu.²¹ Nüüd täideti kõik ametikohad valimiste teel, kusjuures valimisõigus sõltus varanduslikust tsensusest, mis reserveeris selle õiguse ainult jõukamatele kodanikele. Vastavalt varandusele, kutsealale ja seisusele jagunesid linnakodanikud uue seaduse alusel kuude kategooriasse: 1) föelised linnaelanikud, 2) kaupmehed, 3) tsunftikäsitöölised, 4) võõrlinlased, 5) nimekad kodanikud ja 7) possaadlased.

Neisse kuuluvad kodanikud valisid oma üldkoosolekul kolmeks aastaks linnapea ja üldise linnavolikogu. Viimane valis enda hulgast kuueliikmelise linnanõukogu, kuhu igast kodanike kategooriast pidi kuuluma üks esindaja. Kuueliikmeline linnanõukogu eesotsas linnapeaga kujutaski enesest linna tegelikku valitsust, kellele läksid üle linnamagistraadi administratiivülesanded ja kes valitses linna sissetulekute ja väljaminekute üle. Linnamagistraat jäi püsima, kuid täitis nüüd peamiselt kohtufunktsioone.

Paldiski linnamagistraadi ja kuueliikmelise linnanõukogu isikulise koosseisu kohta saame andmeid Eestimaa kubermangu magistraadile ja Tallinna asehaldusvalitsusele saadetud valimisprotokollidest ja ettekannetest. 28. detsembril 1783. aastal toimunud valimistel sai esimeseks pürjermeistriks Tallinnast pärit olev kaupmees Emanuel Bodeck, teiseks pürjermeistriks endine kapellmeister Ludwig Jungwirth, raehärradeks Gotthard Johann Weiss, Jacob Lortz, Gottlob Gelicke ja Johann Franck.²² Pärast raehärra G. J. Weissi surma 8. juunil 1784 määrati tema asemele kaupmees David Pfau.²³ 2. detsembril 1786. aastal toimunud valimistel sai Emanuel Bodeck jälle esimeseks pürjermeistriks, teiseks pürjermeistriks Jacob Johan Lortz, raehärradeks Carl Johan Franck, Johan David Pfau, Joseph Christoph Kreisberg ja Johan Gottlieb Gelicke.²⁴

Paldiski linnapea 27. septembri 1787. aasta teadaandest Tallinna asehaldusvalitsusele näeme, et kuueliikmelisse linnanõukokku on valitud linnapeaks Ludwig Jungwirth, elanikkonna esindajaks Georg Friedrich Hartmann, gildide esindajaks Niels Kronberg, tsunftide esindajaks Johann Nitzmann, võõrlinlaste esindajaks Hermann Gottlob Hirsch ja possaadlaste esindajaks Joseph Bauer.²⁵

20. märtsil 1789. aastal suri raehärra Gelicke ja tema asemele määrati kolmanda gildi kaupmees Cronberg.²⁶

1789. aastal toimunud valimiste kohta puuduvad andmed. Kuna aga kirjadele endiselt alla kirjutab Emanuel Bodeck, siis võib arvata, et ta valiti uuesti pürjermeistriks. Paldiski magistraadi kirjadest Eestimaa kubermangu magistraadile 1791. aastal selgub, et raehärra pagarmeister Gottfried Christoph Krebs asus elama Tallinna ja ta vabastati raehärra kohustest 4. aprillil 1791. Augustikuus on tema asemele raehärraks määratud Paldiski kolmanda gildi kaupmees Joseph Christoph Kreitsberg.²⁷ 7. augustil 1791. aastal sureb raehärra Carl Johann Franck ning kubermangumagistraadi käskkirjaga 27. augustist 1791. määratakse tema asemele kolmanda gildi kaupmees Carl Friedrich Salenius. Viimane keeldub raehärra kohta vastu võtmast ja vannet andmast, tuues põhjusena ette, et ta ei olevat veel 25-aastane ja et teda ei ole sellele kohale valitud. Linnamagistraat aga on välja selgitanud, et Salenius on 25-aastaseks saanud juba 11. juulil 1791 ja määrab talle 10 rubla

²¹ Terminite «linnavolikogu», «kuueliikmeline linnanõukogu» kasutamises puudub kirjanduses ühtsus, isegi hiljuti ilmunud «Eesti nõukogude entsüklopeedias». Nii näiteks kasutatakse märksõnas «armukiri linnadele» (lk. 200) termineid «üldine linnaduuma», «kuueliikmeduuma», kuid märksõnas «asehalduskord» (lk. 208/209) — «üldine ja kuueliikmeline volikogu». Lähtudes arhiivimaterjalidest, oleks õigem kasutada termineid «üldine linnavolikogu» ja «kuueliikmeline linnanõukogu».

²² RAKA, f. 8, nim. 1, s.-ü. 201, l. 63—64.

²³ Sealsamas, s.-ü. 797, l. 22.

²⁴ Sealsamas, s.-ü. 204, l. 57, 59—60; s.-ü. 799, l. 58, 59.

²⁵ RAKA, f. 30, nim. 1, s.-ü. 120, l. 2.

²⁶ RAKA, f. 8, nim. 1, s.-ü. 206, l. 17, 24; s.-ü. 802, l. 9, 11.

²⁷ Sealsamas, s.-ü. 208, l. 21, 50; s.-ü. 804, l. 3, 7.

trahvi vande andmisest keeldumise ja oma ametiülesannete täitmata jätmise eest. Kui Salenius ikkagi keeldub, saadab Paldiski magistraat 12. septembril 1791 selle küsimuse Eestimaa kubermangu magistraadile otsustamiseks.²⁸ Kuidas küsimus sedapuhku lahendati, selle kohta puuduvad andmed, kuid järgmises koosseisus on Salenius juba raehärra.

1. detsembril 1792 toimunud valimistel saab linnapeaks Ludwig Jungwirth, esimeseks pürjermeistriks Emanuel Bodeck, teiseks pürjermeistriks J. David Pfau, raehärradeks Joh. Reinh. Bauer, C. Fr. Salenius, Niels Joh. Cronberg ja Joh. Christ. Kreisberg.²⁹

J. C. Kreisbergi enesetapmisega 1794. aasta märtsis jääb koht vakantseks ning linnamagistraat palub kubermangumagistraati määrata sellele kohale uus raehärra.³⁰ Kubermangumagistraadi 12. aprilli 1794. aasta käskkirja alusel toimub rida ümberpaigutusi: linnapea Lortz vabastatakse ametist ja tema asemele nimetatakse linnapeaks pürjermeister Pfau, uueks pürjermeistriks saab raehärra Bauer, viimase asemele määratakse Joh. Gotthard Mantzen, surnud Kreisbergi asemele Reinhold Conradij. Tisler Reinhold Conradij ei taha aga raehärra kohta vastu võtta, põhjendades seda oma viletsa majandusliku olukorraga. Linnamagistraat leiab keeldumise põhjendatud olevat ja omalt poolt soovitab kubermangumagistraadile raehärra kohale määrata kullassepp ja hõbesapp Erich Druylini, kes määrataksegi.³¹ (Muide, Druylini nimi esineb dokumentides erinevalt, näit. Drogolin, Dreijlin, Druyulin, Drujlin.)

Viimased valimised toimusid 3. detsembril 1795. Esimeseks pürjermeistriks saab Johann Reinhold Bauer, teiseks — Friedrich Sallenius, raehärradeks Erich Drogolin, Hermann Hirsch, Gottfried Mantzen ja Niels Cronberg. Linnapeaks saab Johan David Pfau, kaasistujateks linnavanemana ja linnaelanike esindajana Joseph Bauer, tsunftide esindajana Johann Klingenberg, possaadlaste esindajana Nikolaus Kastens ja gildide esindajana Nikita Nikiferov.³²

15. veebruaril 1796 suri Johann David Pfau ja tema asemele sai linnapeaks 1796. aasta märtsis Emanuel Bodeck.³³

Tsaar Paul I ukaasiga 28. novembrist 1796 likvideeriti asehalduskord Baltimail.³⁴ Seega lõpetasid 1797. aasta esimesel poolel tegevuse ka Paldiski üldine linnavolikogu, kuueliikmeline linnanõukogu ja magistraat. Linna kõrgemaks valitsemisorganiks sai jällegi foogtikohus,³⁵ kes siin täitis samu ülesandeid mis teistes linnades raad või magistraat.

Üldiselt ei suutnud asehaldusaeg oma lühikese kestuse tõttu jätta enesest olulisemaid jälgi Paldiski ajalukku, välja arvatud elanike arvu suurenemine ja possaadlastele kodanikuõiguste andmine.

Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv

Saabus toimetusse
12. XI 1969

²⁸ Sealsamas, l. 53; s.-ü. 804, l. 19.

²⁹ Sealsamas, s.-ü. 805, l. 16.

³⁰ Sealsamas, s.-ü. 211, l. 23.

³¹ Sealsamas, l. 31, 49; s.-ü. 807, l. 11, 12.

³² Sealsamas, s.-ü. 213, l. 18, 19; s.-ü. 808, l. 44, 45.

³³ Sealsamas, s.-ü. 213, l. 11, 13, 35.

³⁴ Полное Собрание Законов Российской империи, том XXIV, № 17, 584.

³⁵ Peale Paldiski toimis foogtikohus kõrgema valitsemisorganina ka Paides ja Rakveres.

Б. ЛАБИ

ПАЛЬДИСКИ В ПЕРИОД НАМЕСТНИЧЕСТВА (XVIII в.)

Резюме

В литературе о Пальдиски до сих пор освещались в основном лишь вопросы, связанные со строительством Балтийского порта. Автор данной статьи пишет о самом городе — его размерах, казенных и частных постройках, населении, о городском устройстве и составе магистрата в период наместничества.

Статья базируется на не использованных до сих пор документальных материалах Центрального государственного исторического архива ЭССР.

В 1783 г. в связи с установлением наместнического правления в Прибалтике и созданием Балтийского уезда Пальдиски получил права города.

Планировка улиц Пальдиски прямоугольная. Между ними — двадцать пять кварталов для застройки. По городскому плану 1784 г. вся площадь участков города, не считая улиц, равна 35 910 саженим; площадь, отведенная под ратушу, лавки и базары — 1523 саженим, 52 кв. футов; площадь неиспользованных земель — 10 836 саженим, 60 кв. футов; площадь казенных земель — 7755 саженим, 32 кв. футов.

В пользовании населения находилось 70 участков площадью 15 794 сажени, 36 кв. футов. В описании плана представлен список владельцев участков, их должность или занятие и размеры земли.

Из докладов городского коменданта де Роберти казенной палате и управлению, которые находились в Таллине, можно получить подробные данные о казенных и частных домах в городе (строительных материалах, количестве этажей, комнат, окон и печей, дате строительства, домовладельцах). Казенных домов в 1785 г. было 33, частных в 1788 г. — 65.

Сведения о населении города Пальдиски (количество жителей, их пол, социальное расслоение) можно найти в ревизских сказках 1795 г., где имеются сведения и о ревизии 1782 г. В 1782 г. в Пальдиски было 209 жителей, из них 96 мужчин; в 1795 г. — 520, из них 326 мужчин. Население выросло по сравнению с 1782 г. в 2,5 раза, в основном за счет посадских русской национальности, государственных чиновников, крепостных и др. В 2 раза выросло число крепостных в городе — это были эстонцы и единичные русские.

Основным органом власти в Пальдиски был городской магистрат, избранный 28 декабря 1783 г. и состоявший из двух бургомистров и четырех ратманов. Городской магистрат подчинялся Эстляндскому губернскому магистрату. Последний утверждал результаты выборов и между выборами назначал на место выбывших ратманов новых. Вплоть до 2 мая 1785 г., когда Екатерина II издала жалованную грамоту городам, городской магистрат был единственным органом власти в Пальдиски. После опубликования грамоты были созданы новые органы: городской голова, общая городская дума и состоящая из шести членов городская дума. Теперь избирались все должностные лица, причем право голоса обуславливалось имущественным цензом.

О составе городского магистрата и шестигласной думы можно судить по протоколам и докладам о выборах, которые посылались в Эстляндский губернский магистрат и Таллинское наместническое правление. Руководящие посты в городском правлении находились в руках немцев.

Указом Павла I от 28 ноября 1796 г. наместническое правление в Прибалтике было ликвидировано. Общая городская дума, шестигласная дума и городской магистрат прекратили свое существование в первой половине 1797 г. Высшим органом власти в городе опять стал фогтейский суд.

Кратковременное существование наместничества не оставило глубоких следов в истории города, если не считать увеличения населения в Пальдиски и предоставления гражданства посадским людям.

*Центральный государственный
исторический архив Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
12/XI 1969

B. LABI

ZUR GESCHICHTE DER STADT BALTISCHPORT WÄHREND
DER STATTHALTERSCHAFT

Zusammenfassung

Bisher hat man in der Literatur vor allem den Bau des Baltischportschen Hafens berücksichtigt. Vorliegender Artikel befaßt sich mit dem Territorium der Stadt, den Kron- und Privatgebäuden, der Einwohnerschaft, der administrativen Ordnung und dem Personal-

bestand des Stadtrates und Stadtmagistrates während der Statthalterschaft. Der Verfasser stützt sich durchweg auf Dokumente des Staatlichen Historischen Zentralarchivs.

Mit der Einführung der Statthalterschaftsverfassung im Baltikum und der Errichtung des Baltischportschen Kreises wurden Baltischport in 1783 die Stadtrechte verliehen.

Die Straßen der Stadt sind regelmäßig rechteckig planiert (Fig.). Dazwischen befinden sich Blöcke von Grundstücken, je fünf in jeder Richtung. Nach dem Plane von 1784 mißt die Stadt nach Abzug der Straßen insgesamt 35 910 Quadratfaden. Die fürs Rathaus, für die Buden und den Markt bestimmten, doch nicht bebauten Plätze messen 1523 Quadratfaden 52 Quadratschuhe, die wüsten Grundstücke 10 836 Quadratfaden 60 Quadratschuhe, die von der Krone bebauten und benutzten 7755 Quadratfaden 32 Quadratschuhe, die 70 von den Einwohnern bebauten 15 794 Quadratfaden 36 Quadratschuhe. Neben der Beschreibung des Planes findet sich ein Verzeichniß der Eigentümer der Grundstücke, deren Amt oder Beruf und die Größe der Grundstücke.

Von den Krons- und Privatgebäuden der Stadt haben wir in den Berichten des Stadtkommandanten von Roberty an den Estländischen Kameralhof und an die Revalsche Statthalterschaftsregierung eine sehr gute, spezielle Übersicht (Baumaterial, Zahl der Stockwerke, Zahl der Zimmer und Fenster, Heizanlagen, Errichtungsjahr, Hausbesitzer). 1785 gehörten der Krone 33 Häuser; Privatpersonen gehörten (im Jahre 1788) 65 Häuser.

Angaben über die Einwohner von Baltischport, ihre Zahl, ihr Geschlecht und ihre soziale Lage finden wir in den Revisionslisten von 1795, auch in den Angaben von 1782. Im Jahre 1782 zählte man in Baltischport 209 Einwohner, davon 96 Männer, im Jahre 1795 betrug die Einwohnerzahl 520, davon 326 Männer. Dieser Zuwachs ist hauptsächlich der Vergrößerung der Zahl der russischen Beisassen, Kronsbeamten usw. zuzuschreiben.

Die Verwaltung der Stadt befand sich in den Händen des Stadtmagistrates, welcher am 28. Dezember 1783 gewählt wurde. Er bestand aus zwei Bürgermeistern und vier Ratsherren. Der Stadtmagistrat war dem Estländischen Gouvernementsmagistrat untergeordnet. Der letztere bestätigte die Wahlen und ernannte während der Zwischenzeit neue Ratsherren an Stelle der ausgefallenen. Bis zu dem von Katherina II. am 2. Mai 1785 erlassenen Gnadenbrief an die Städte, war der Magistrat in der Stadt das einzige führende Organ.

Mit dem Gnadenbrief Katherinas II. wurden in den Städten neue Organe errichtet: Stadthaupt, allgemeine Stadtgemeinde und sechsstimmiger Stadtrat. Alle Amtsstellen wurden jetzt durch Wahlen besetzt, wobei das Wahlrecht vom Vermögenszensus abhing.

Angaben über den Personalbestand des Baltischportschen Stadtmagistrates und des sechsstimmigen Stadtrates finden wir in den an den Estländischen Gouvernementsmagistrat und die Revalsche Statthalterschaftsregierung geschickten Wahlprotokollen und Berichten. Die führenden Stellen der städtischen Selbstverwaltung waren in der Hand der Deutschen.

Mit dem namentlichen Ukas Pauls I. vom 28. November 1796 wurde die Statthalterschaftsverfassung im Baltikum aufgehoben. So beendeten auch die Baltischportsche allgemeine Stadtgemeinde, der sechsstimmige Stadtrat und der Stadtmagistrat in der ersten Hälfte des Jahres 1797 ihre Tätigkeit. Das Vogteigericht wurde wieder zum höchsten Organ der Stadt.

Im allgemeinen konnte die Statthalterschaft ihrer kurzen Dauer wegen nicht tief Wurzel fassen; bemerkenswerte Spuren hinterließ sie bloß im Zuwuchs der Einwohnerzahl der Stadt und in der Verleihung der Bürgerrechte an ihre Beisassen.

*Das Staatliche Historische Zentralarchiv
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 12. Nov. 1969